

Костянтин ПОЛОЖАЙ,

orcid.org/0000-0001-5511-8362

аспірант кафедри історії

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

(Київ, Україна) *kpolozhay1@gmail.com*

ВИСВІТЛЕННЯ ПЕРШОЇ АНГЛО-АФГАНСЬКОЇ ВІЙНИ (1839–1842) НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ *THE TIMES*

Перша англо-афганська війна виділяється на фоні багатьох конфліктів, котрі вела Велика Британія в першій половині XIX століття. Після успіхів, котрі Велика Британія здобула в першій англо-бірманській війні у 1826–1829 роках, та в третій англо-маратхській війні у 1817–1819 роках, Велика Британія гучно заявила про себе, як про домінуючу силу на земній кулі, оскільки ці конфлікти принесли їй не лише військову славу, а й значні економічні дивіденди. Після успіхів, котрі Велика Британія здобула у першій третині 19 століття, вона продовжила свою агресивну політику з метою захисту своїх головних закордонних інвестицій – Індії та Китаю, вступивши майже одночасно у два конфлікти – першу опіумну війну та першу англо-афганську війну. В той час як бойові дії в Китаї були доволі успішні, перша англо-афганська війна, на подив багатьох, стала однією з перших поразок Великої Британії після Наполеонівських воєн, а враховуючи масштаби цієї поразки – найбільшою з них. В той час, коли дипломатичні та тактико-стратегічні аспекти даного конфлікту широко висвітлені, питання сприйняття британським населенням цього конфлікту, та висвітлення в тогочасних медіа майже не досліджене сучасною історіографією. Ця стаття покликана дослідити питання висвітлення даного конфлікту на сторінках англійської преси на прикладі найбільшої газети тогочасної Англії – *The Times*. В процесі буде виокремлено ключові події, котрі мали важливий вплив на перебіг конфлікту, такі як взяття фортеці Газні, штурм Кабулу та відступ з нього, помста за поразку по дорозі з Кабулу до Джалалабаду, та досліджено те, наскільки детально вони відображені, якщо відображені взагалі на шпальтах *The Times*. Додатково буде висвітлено питання того, наскільки важливим в контексті воєн, які відбувалися в той час за участі Великої Британії, була саме ця війна та саме цей регіон – територія сучасного Афганістану. Додатково будуть продемонстровані образи, з якими в контексті військових успіхів та поразок британські медіа ідентифікували себе та свого супротивника, та який образ будували представникам Великої Британії та Афганської держави під час війни.

Ключові слова: Кабул, Афганістан, Велика Британія, образ, імперіологія, імперіалізм, орієнталізм, 19 століття, англійська преса, Перша англо-афганська війна.

Kostiantyn POLOZHAI,

orcid.org/0000-0001-5511-8362

PHD student at the Department of History

National University "Kyiv-Mohyla Academy"

(Kyiv, Ukraine) *kpolozhay1@gmail.com*

COVERAGE OF THE FIRST ANGLO-AFGHAN WAR (1839–1842) IN *THE TIMES*

The first Anglo-Afghan War stands out in the list of many conflicts, which were orchestrated by the United Kingdom in the first half of the nineteenth century. After the success of the United Kingdom in the First Anglo-Burmese War in 1826–1829, and in the Third Anglo-Maratha War in 1817–1819, the United Kingdom loudly declared itself as dominant power on the globe, because these conflicts brought not only a military glory, but economic benefits. After the success of the United Kingdom in the first third of the 19th century, Empire continued her aggressive policy in order to protect her major foreign investments – India and China, starting almost simultaneously two wars – the First Opium War and the First Anglo-Afghan War. While the fighting in China was quite successful, the first Anglo-Afghan war, to the surprise of many, became one of the first defeats of the United Kingdom after Napoleonic wars, and given the extent of this defeat – the greatest. While diplomatic and tactical-strategic aspects of this conflict are widely covered, the issue of perception of this war by the British population, and the coverage of it of the nineteenth century British media is hardly investigated by modern historiography. This article is intended to investigate the issue of coverage of this conflict on the pages of the English press on the example of the largest newspaper of them – *The Times*. The article will distinguish key events that had an impact on the course of the conflict, such as the capture of the fortress of Gazni, the storming of Kabul and the retreat from it, revenge for the defeat on the road from Kabul Jalabad, and explored how detailed is their reflection, if they are reflected in the newspaper. Additionally, article represents the question of how important in the context of the wars that took place at that time with the participation of the United Kingdom was this war and this region – the territory of modern Afghanistan. In addition, images will be demonstrated in the context of military success and defeat British media identified themselves and their opponent, and what image was built to representatives of the United Kingdom and Afghan state.

Key words: Kabul, Afghanistan, Great Britain, image, imperiology, imperialism, orientalism, 19th century, English press, First Anglo-Afghan War.

Постановка проблеми. Перша англо-афганська війна (1839–1842) стала одним з найцікавіших епізодів вікторіанської епохи в Британській імперії. Не дивлячись на домінування у дипломатичній та економічній площині, Велика Британія не змогла підкорити невелике, по міркам імперії, державне утворення Дост Мохаммеда, та була вигнана з її території, не дивлячись на нещодавні карколомні успіхи під час Наполеонівських воєн. Однак, в той час як питання перебігу бойових дій та дипломатичних зносин під час даного конфлікту доволі широко представлене в історіографії, питання висвітлення того, яким же чином цей конфлікт сприймався британцями, та яким чином для них висвітлювався, залишається слабко дослідженим. Враховуючи домінуючу позицію газети *The Times* на той час, саме її дослідження видається найбільш влучним для даного дослідження.

Аналіз досліджень. Ступінь наукової розробки даної тематики є доволі високим, однак лише в контексті студій постколоніалізму. Манчестерські студії імперіалізму тісно досліджують питання образу колоній та близьких до цього стану держав в думках англійського суспільства, зокрема і у Вікторіанську епоху. Однак, більшість досліджень не лише студій Манчестера, а й в цілому постколоніальних студій, присвячені саме державам, котрі були колоніями, зокрема Китаю та Індії, як представнику даного регіону в обраний хронологічний період. Говорячи про студії, присвячені образам та їхній трансформації, даний регіон також оминався більшістю дослідників, котрі концентрували свою увагу на сприйнятті Великою Британією інших імперій, котрі були прямими конкурентами, нових для імперії держав, таких як африканські країни та Японія, та знову ж таки, колоній держави. Оскільки Афганістан не входить до жодної з цих категорій, то і згадки про нього в контексті імагології носять скоріше спорадичний характер. Увага щодо Афганістану більше сконцентрована у дослідників «Великої гри», однак ці дослідження мають військово-політичний характер, та зрідка економічний, і дуже рідко стосуються теми формування образу через травелоги або ж пресу.

Однією з найбільш ґрунтовних робіт є монографія Вільяма Далрімпла *Return of a King: The Battle for Afghanistan 1839–42*. Автор проводить комплексний аналіз військових дій, політичних рішень та соціальних наслідків війни, інтегруючи західні архівні матеріали та афганські усні свідчення. Далрімпл приділяє значну увагу не тільки перебігу бойових операцій, але й впливу конфлікту на формування афганської національної ідентичності, вказуючи на тривалі наслідки імперіалістичної політики в регіоні (Dalrymple, 2013).

Поруч з нею також можна згадати праці Мартіна Еванса *Afghanistan: A Short History of Its People and Politics*, в котрій пропонується короткий огляд історії Афганістану, дозволяючи завдяки ній досліджувати образ цієї війни в регіональному контексті, оскільки у автора історія держави представлена без відриву від історії Середньої Азії, та книга Гуссейна Фаруха *Afghanistan in the age of empires: the great game for South and Central Asia*, котра дозволяє поглянути на історію Афганістану вже в контексті «Великої Гри» – геополітичного протистояння Великої Британії та Російської імперії.

Останньою, але не менш важливою для даного дослідження є праця Джеймса Перрі *Arrogant Armies*, котра в главах, присвячених першій англо-афганській війні, намагається дослідити причини поразки цієї війни, зосереджуючись в першу чергу на помилкових судженнях командирів, котрі призвели до не менш помилкових рішень, які в свою чергу привели до військового провалу Великої Британії в цій війні.

Щодо джерельної бази, то доступ до неї, та пошук здійснювався через електронний архів газети *The Times*, котрий дозволяв як пошук за ключовими словами, так і посторінковий пошук кожного випуску *The Times* починаючи з 1785 року. Додатково варто зазначити, що протягом XIX століття назви географічних об'єктів та імена персоналій, з котрими зустрічалися британці в процесі цієї війни, не мали сталої форми, тож в текстах статей зустрічаються різноманітні варіації таких слів, як Kabul (Cabul, Cabool), Afghanistan (Affghanistan, Affghanistun) та багатьох інших.

Виклад основного матеріалу. Перша англо-афганська війна (1839–1842) розпочалася як частина «Великої Гри» між Британською імперією та Російською імперією, і стала першою масштабною військовою кампанією британців у Центральній Азії. У відповідь на потенційну загрозу Британській Індії, урядом було прийнято рішення завдати превентивний удар по «буферній зоні» між нею та Російською імперією таким чином землі сучасного Афганістану стали ціллію британських військ. Британська експедиційна армія, котра відкрито формувалася ще в 1838 році, складалася з 21 000 бійців, котрих супроводжувала величезна кількість некомпатантів, а також різноманітні товари для встановлення майбутніх торгових зносин (Ewans, 2002: 63).

Ключовою операцією стартової фази війни стало взяття Газні у липні 1839 року – при мінімальних втратах британці захопили важливу та укріплену фортецю (Farukh, 2018: 81), котра від-

кривала шлях до захоплення Кабула і відновлення на троні Шаха Шуджі претендента на кабульський престол, котрого підтримувала Британська імперія (Dalrymple, 2013: 78).

Однак незабаром після окупації Кабула британська влада зіткнулася з зростаючим спротивом з боку місцевих племен та прихильників Дост Мохаммеда, котрий втік до Бухари. Занепад популярності Шаха Шуджі, котрий так і не зміг завоювати прихильність підданих та демонстративне встановлення британського впливу у всіх сферах життя, включно з тим, що британці облаштовувалися з показовою розкішшю, викликали незадоволення і обурення серед афганців.

Кульмінацією цих процесів стало спочатку відкрите повстання, а потім і трагедія, котра спіткала британську армію під час відступу з Кабула в січні 1842 року. Близько 4 500 британських військових і та їхній обоз, котрий складався з членів їх сімей та слуг в кількості майже 12 000 (Perry, 2005: 133) майже одразу після виходу з Кабулу піддавався атакам з боку афганських племен, кватраючи все більше і більше людей по дорозі. Важкі заморозки, до яких не були готові британці, призвели до того, що частина людей загинула не від куль чи шабель, а від холоду, усіявши тіла гірських проходів по дорозі до Джалалабаду (Perry, 2005: 133). В результаті, 13 січня 1842 року останні боєздатні бійці 44 піхотного полку прийняли бій, котрий закінчився їхнім повним розгромом.

У відповідь Британська імперія організувала каральну експедицію під командуванням генерала Поллока. Його армія, чисельністю близько 15 000, швидко відновила контроль над Кабулом, звільнила полонених і ліквідувала останні осередки повстанців, знищивши частину міста (Dalrymple, 2013: 462). Знищивши місто, британці швидко були змушені відступити з Афганістану, залишивши його після 3 років війни під владою Дост Мохаммеда.

Враховуючи вищезазначене, можна з впевненістю стверджувати, що наріжними моментами в першій англо-афганській війні стали битва при Газні, перше захоплення Кабулу, відступ з нього та «каральний похід» армії Поллока в 1842 року. Саме ці події стали визначальними для наслідків цього конфлікту, та, вочевидь, саме вони мали б бути найбільш повно відображені в британській пресі. Однак в рамках даної праці також хотілося б продемонструвати й процес підготовки до афганської кампанії британських військ, оскільки він також знайшов своє відображення в загальнодоступних для британців джерелах, таких як *The Times*.

Варто відмітити наступний факт – дане вторгнення британською адміністрацією не приховувалося, та багато деталей стали надбанням преси ще за кілька місяців до початку походу. Зокрема, вже 29 жовтня 1838 року на шпальтах *The Times* було опубліковано матеріал про війська Ранджита Сінгха, котрі в складі 50 000 військових приєдналися до 25 000 британських солдат на марші по його території («Despatches were yesterday», October 29, 1838: 5). Основний наголос стаття ставить на тому, що даний спільний похід направляється саме в Афганістан, не приховуючи мету збору такої великої армії на території Сікхської імперії. Водночас, даний похід, на думку авторів, мав бути тією самою демонстрацією сили, своєрідною сухопутною версією «дипломатії канонерок», котра має схилити афганців в сторону більш дружньої співпраці з британцями у майбутньому, та водночас переконати європейців, котрі могли б загрозувати британській Індії, в тому, що Британія вже достатньо сильна в цьому регіоні та розширює свій вплив на Афганістан.

Це твердження не можна вважати просто пропагандою, котра була покликана підвищити Велику Британію в очах її жителів. Постать Ранджита Сінгха (1780–1839) була винятковою для тогочасної Індії – «Лев Пенджабу», як його називали ще за життя, був однією з наймогутніших постатей в історії сикхів. Ще з молодості почавши свої завоювання, на піку його держава включала в себе 100 436 квадратних миль, та вперше за багато років він міг на рівних проводити дипломатичні зносини з західними країнами (Singh, 2011: 479).

Однак, спільного походу Сінгха та британців не сталося, оскільки здоров'я не дозволило йому взяти участь в бойових діях, та він помер у 1839 році. Водночас, 24 грудня 1838, *The Times* («East Indies», December 24, 1838: 3) повідомили, що сер Джон Кін, на той час полковник 46 піхотного полку (McGuigan, 2017: 156) приєднався в Шикапурі до війська та очолив похід експедиційного корпусу до Афганістану. Винятковим для того часу є й те, що преса не тільки повідомляє про суперечки довкола того, хто ж має очолити це військо, а й у цій статті чітко прописує подальшу стратегію походу – британські війська мають пройти двома колонами, через Белуджистан та Кандагар, та мають об'єднатися біля, поки що невідомої, фінальної цілі цих двох армій («East Indies», December 24, 1838: 3). Повний перелік командного складу та місце розташування деяких частин, зокрема під командуванням генерала Огландера в околицях Тарії, опубліковані в цій статті, можуть свідчити лише про повну впевненість у своїх

силах та відсутності сил у супротивника, хоча прямо про це нічого не говорять.

Не дивлячись на такі ретельні описи підготовки, загалом хід бойових дій не був доволі яскраво висвітленим в перші місяці походу в Афганістан. Так, 7 березня 1839 року було опубліковано лист офіцера бенгальської армії, датований 1 січня. Він характерний не лише передіком воєнних успіхів, а й типовим проявом орієнталізму за Саїдом. Місто Герат, котре витримало важку облогу перських військ незадовго до цього, було врятовано від складнощів ніким іншим, як британським офіцером, командиром бомбейської артилерії, лейтенантом Поттінгером («Extract of a letter», March 7, 1839: 6). Таким чином він отримав собі посаду дипломатичного представника, а правитель міста, на думку автора даної замітки, став боржником британської корони. Впевненість автора в успіху британців настільки велика, що він починає перераховувати наступних потенційних ворогів імперії – бірманців, непальців, та навіть самого Ранджита Сінгха, котрого, за потреби, можна буде зі зручністю атакувати, маючи в тилу такий форпост, як Кабул.

Коли ж ми зустрічаємо хоча б якісь описи бойових дій, ми бачимо типове прославляння сили імперського війська – фортеця, котрою командував син Дост Мохаммеда, «одне з найукріплених місць на сході» при гарнізоні в 3 500 людей, впала під натиском британців всього за дві години, а весь вищезгаданий гарнізон на чолі з командиром були взяті в полон, при мінімальних втратах британських військ. «Відвага британських військ» взяла Газні – «фортецю, котру неможливо було захопити», а наслідком цього стало дезертирство усіх прибічників Дост Мохаммеда, і «легке захоплення» міста Кабул тогочасної столиці держави Дост Мохаммеда. Сам же він, покнувши «артилерію, амуніцію, вози та навіть худобу» втік, залишивши Кабул для тріумфального вступу в нього Шаха Шуджі, чий прихід в місто поруч з британським послом, головнокомандувачем та генералами «був зустрітий усіма можливими проявами радощів» («Private correspondence», November 1, 1839: 5). Таким чином, війна вже зображалася як подія, що вже минула, і все що залишалось для повної перемоги – вирішення питання зі «маленькими місцевими принцами, чия зрадливість та неправомірність накликали на них гнів британського уряду». Війна здавалася вже завершеною, про що ще не раз згадуватимуть в своїх статтях автори *The Times*, і це завершення виправдало всі очікування британської публіки. Увага з Афганістану потроху переключувалася на інші теми – бри-

танський флот вже прямував до китайських берегів забезпечити домінацію імперії в питаннях отримання вигоди з опіумних торгівлі, тінь Російської імперії заважала авторам спокійно спати, продукуючи все більше і більше статей на тему російської загрози, та подекуди навіть з'являлися статті про можливу загрозу зі сторони США («Conduct of war with America», October 20, 1841: 4), як майбутнього супротивника за гегемонію у світі імперії, котра активно входила в той свій етап, котрий з гордістю назвуть «блискавча ізоляція».

Афганістан на певний час втратив свою привабливість, а значить і колонку в газеті. Новини про події в Кабулі, Джалалабаді та інших захоплених містах, Дост Мохаммеда та Шаха Шуджу тепер можна було дізнатися лише в розділі, присвяченому Індії та Китаю, де Афганістан слугував лише певною декорацією. Так, ще 7 січня 1842 року Афганістан розглядається лише як точка, на яку «занадто багато всього поставлено, щоб залишати це питання (влади над Афганістаном) невирішеним». Предметність Афганістану була втрачена, як і зазначалося вище, і основна тема цієї статті – це сікхи, і те, що з ними робити імперії в майбутньому. Однак вже в січні 1842 року, менш ніж через тиждень станеться чи не найбільша військова поразка Великої Британії з часів Наполеонівських воєн – ціла армія під командуванням генерала Ельфінстона буде розбита вщент, про що повідомити британський гарнізон в Джалалабаді зможе ждиний вцілілий, хто не потрапив в полон – доктор Вільям Брідон. Усі інші вцілілі, в тому числі леді Флоренція Сейл, відома своїми мемуарами, в котрих розкриває свій полон в Кабулі («The Indian Prisoners», October 12, 1842: 3) були направлені в Кабул.

Новини про це сколихнули британське суспільство. Це ще не була інформаційна бомба, котрою стали репортажі Говарда Рассела про Східну війну (1853–1856), однак цього приводу стало достатньо не лише для відродження стабільних репортажів про Афганістан, а навіть появи двох окремих рубрик на сторінках видання – «The War in Affghanistan» та «The Disasters in Affghanistan». Відповідно до назв, перша з них намагалася висвітлити події, що відбуваються на такому далекому для англіїців фронті на території сучасного Афганістану, а друга намагалася якомога детальніше розповісти про те, що ж сталося за останні місяці в Афганістані, і обидві рубрики намагалися дати відповідь на одвічне питання – «чому?».

Одне з найраніших повідомлень, опублікованих в «The Disasters in Affghanistan» датується 14 лютого 1842 року Кабулу («The Disasters in

Affghanistan», February, 14, 1842: 5), себто через місяць після знищення колони англійської армії, що вийшла з Кабулу. Постійний читач, як він представляється, апелює до листа свого брата від 4 грудня, котрий служив у 37 піхотному полку в Джалалабаді, та стверджує що ситуація в Афганістані стабільна, якщо не рахувати кількох сутичок з місцевими, котрі завершилися перемогою британської сторони. Успіх, на котрий сподіваються повстанці довкола Кабулу, за словами автора листа, можливий лише за умови «великого успіху», вочевидь військового, оскільки британські війська «мають гарний настрій, провізію на 6 тижнів вперед та очікують підкріплення в районі місяця». Важливо також те, що до цієї статті прикріплена особлива замітка від редакції *The Times*, котра майже не зустрічалася під час пошуку інформації про першу англо-афганську війну, та є єдиною відміткою такого типу в усіх опрацьованих статтях цієї рубрики – «Автор цього листа повністю підтвердив його зміст, який ми з великим задоволенням публікуємо, сподіваючись на безпеку наших військ в Афганістані».

Однак, не дивлячись на сподівання, це була єдина стаття, котра намагалася вселити позитивний настрій серед читачів, оскільки вже 16 лютого 1842 року Кабулу («The Disasters in Affghanistan», February, 12, 1842: 8) було опубліковано лист з Калькутти невідомого авторства, котрий проливав негативне світло на ситуацію довкола експедиційних військ в Афганістані загалом та в Кабулі зокрема. Окрім прямої згадки про знищення британців під час відступу з Кабулу, автор, вочевидь апелюючи до раніших публікацій, присвячених тому, що Афганістан є ключовим для захисту Британської Індії, пропонує краще ризикнути і зустріти ворожу армію на берегах Інду, ніж «витрачати наші ресурси роками задля завоювання та цивілізування такої країни, як Афганістан». Подібні настрої можна простежити у всіх подальших публікаціях на тему війни в цій рубриці, а також з'являються паралелі між Британською Імперією та Римською. Так, зокрема в статті від 20 квітня 1842 року Кабулу («The Disasters in Affghanistan», April, 20, 1842: 8), поразки британців порівнюються з двома найвідомішими поразками в римській історії – втратою Варом римських легіонів в Тевтобурзькому лісі та загибеллю Краса в боротьбі з парфянами. Щодо другої події також додається цікавий акцент – автори не забувають пригадати, що за їхніми уявленнями столиця Парфянської імперії знаходилася десь в районі Кабулу, роблячи таким чином реверанс в сторону того, що якщо вже Римська імперія на піку своєї могутності не

змогла розбити державу зі столицею в Кабулі, то і Британській імперії можна дозволити оступитися в цьому випадку. Важливим доповненням в дужках на початку статті є те, що за обидві ці поразки римляни помстилися, що відсилає нас до того, що не дивлячись на те, що в вищезгаданій статті цього не було сказано, британці тримали в голові те, що каральна армія Поллока вже збиралася, і була готова рушати, оскільки ще в попередній статті від 16 лютого 1842 згадувалася їхня кількість – приблизно 60 000 осіб.

Останньою в контексті даної рубрики, але не менш важливою, є серія дописів, котра була розтягнута на 4 випуски – 5, 6, 7 та 12 січня 1843 року, котрі продовжують один одного. Перша з них Кабулу («The Disasters in Affghanistan», January, 5, 1843: 3) починається з опису успіху переможної британських військ, та з загальної диспозиції в Афганістані після воцаріння його на кабульському престолі. Однак, відповідно до автора, успіх в цій війні також заключався в відкритості афганських ринків для британських товарів, чого так і не сталося. Основною ж причиною британського провалу автор зазначає відсутність «друзів всередині країни», оскільки саме це привело до того, що після початку повстання в Кабульському королівстві проти британського панування повстали всі. Другою причиною, котра виходила з першої, була некомпетентність британського командування на місцях – зокрема, генерала Сейла автор критикує за те, що будучи свідком наростаючих невдоволь в Кабулі, він прийняв рішення не залишитися та зібрати всі наявні сили для підготовки до оборони, а висуватися до Джелалабаду, посилаючись, в тому числі на коментарі британських офіцерів, котрі ще з моменту захоплення міста вказували на фортецю Бала Хіссар, котра знаходилася в Кабулі, як на ідеальне місце, котре могло тримати під контролем всю довколишню територію, якщо розмістити в ньому британський гарнізон. Інші статті пропонують ретельний огляд бойових дій після початку повстання Кабулу («The Disasters in Affghanistan», January, 6, 1843: 3) та напередодні відступу з Кабулу Кабулу («The Disasters in Affghanistan», January, 7, 1843: 6). Дані тексти, активно посилаючись на спогади з мемуарів, закінчуються знищенням англійського війська, котре вийшло зі стін Кабулу («The Disasters in Affghanistan», January, 12, 1843: 5–6), і хоча вони не дають фінальних висновків, весь текст просочений невдоволенням місцевими жителями, котрі все ніяк «не хотіли ставати друзями» з британською адміністрацією, роблячи все можливе задля того щоб режим Шаха Шуджи, британського фаво-

рита, не міг втриматись. В цілому варто відзначити, що даний матеріал є доволі ґрунтовним аналізом, котрий дозволяє не лише побачити те, яким чином причини провалу бачили самі британці, а й має певний джерельний потенціал, оскільки частково він спирається на неопубліковані джерела.

Водночас з публікаціями про трагедію, котра трапилась з колоною генерала Ельфінстона, британська публіка чекала і інших історій – історій про помсту за Ельфінстона, котрий, як і Красс, був розбитий та загинув. Рубрика «The War in Affghanistan» відслідковувала події другого, «карального» походу на Кабул. 16 листопада 1842 року *The Times* опублікували лист рядового 3 Легкого Драгунського полку, котрий знаходився в таборі армії Поллока («The War in Affghanistan», November 16, 1842: 5). Вийшовши 14 серпня з Джалалабаду, армія, котра складалася приблизно з 18 000 бійців, мала одну мету «помститися за різанину наших співгромадян». Перебуваючи у 8 днях походу від Кабулу, армія, котра тепер складалася «майже повністю з європейців», була готова рушати. Характер цього походу гарно схарактеризований одним з епізодів цього листа: «Відповідно до доповідей, ми знаємо що місто Кабул, біля котрого ми знаходимося, має бути прекрасним, однак ми очікуємо що ми його знищимо». Важливо зазначити, що автори листів в *The Times* дуже часто критикували деякі висловлювання, особливо коли вони стосувалися жорстокості – цей опис майбутнього знищення міста не викликав у публіки жодних заперечень, і жодного листа з критикою цієї, здавалося б, абсолютно не цивілізованої дії таких благородних, цивілізованих європейських військ. Можливо, це пов'язано з тим, що станом на момент написання даної статті та листа рядового 3 Легкого Драгунського полку доля полонених Акбар Хана була невідома, і скоріш за все вони були мертві, про що також згадується у наведеному листі.

Водночас, варто зазначити, що опис того, яким же чином хоробрі британські війська штурмували Кабул, і що вони там зробили після того, як битва закінчилася, в *The Times* відсутні. В цілому, усе, що сталося з Британською імперією в цій війні дуже ємно окреслили в статті від 4 травня 1842 – «жахливий урок» («Cabul», May 4, 1842: 9).

Висновки. Підсумовуючи усе вищезазначене, можна чітко простежити зміну відношення публіки до даного конфлікту відповідно до появи чи зникнення певних новинних блоків на шпальтах *The Times*. Так, підготовка до вторгнення так активно тиражувалася, так була насичена деталями, і настільки не викликала питань щодо боєздатності армії, що доволі швидко після успішного захоплення кількох укріплених фортець та міста Кабул рубрики, присвячені напряму конфлікту зникають зі сторінок газети. Афганістан стає спорадичною згадкою, котра зустрічається в нечисленних некрологах та в контексті інших важливих для країни регіонів, зокрема Китаю та Індії. Навіть поступова втрата контролю над населенням регіону та початки місцевих повстань не привернули належну увагу до Афганістану як у редакції, так і у читачів. Лише катастрофа, котра відбулася з відступаючими від Кабулу підрозділами під командуванням Ельфінстона, повернула увагу до подій в Середній Азії. Новостворені рубрики, присвячені ходу війни та опису катастрофи, намагалися сформувати нове бачення цих подій – від заперечення того, що сталося щось погане, до сприйняття, і пошуку як історичних паралелей, як у випадку з Крассом та Варом, так і пошуку причин, котрі не залежали від британців – як у випадку з окресленням афганців як таких, хто ніколи не зможе вести дружні стосунки з британцями, бо не вміють цього робити, не дивлячись на те, що саме Британська імперія, на думку британців, несла все хороше на терени сучасного Афганістану. Таким чином, дослідження англо-афганської війни на шпальтах газети *The Times* дозволяє простежити шлях, котрий проходить образ ворога імперії в її уяві, та абсолютну неспроможність зрозуміти причини такого стрімкого падіння представниками завоювання, котрим довелося шукати будь-які виправдання, котрі не дискредитували б військову міць переможців Наполеона. Водночас варто відзначити, що на відміну від Східної війни (1853–1856) та Першої опіумної війни (1838–1842), даний конфлікт висвітлений лише фрагментарно, та не дозволяє створити настільки цілісну його картину засновуючись на обраному джерелі, як вищезазначених двох воєн, в котрих брала участь Британська імперія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Cabul*. *The Times*. 04.05.1842. С. 9.
2. *Conduct of war with America*. *The Times*. 20.10.1841. С. 4.
3. Dalrymple W. *The Return of a King: The Battle for Afghanistan, 1839–42*. New York: Bloomsbury Publishing, 2013. 608 с.
4. *Despatches were yesterday*. *The Times*. 29.10.1838. С. 5.
5. *East Indies*. *The Times*. 24.12.1838. С. 3.

6. Ewans M. *Afghanistan: A Short History of Its People and Politics*. London: Harper Perennial, 2002. 368 с.
7. *Extract of a letter*. The Times. 07.03.1839. С. 6.
8. Husain F. *Afghanistan in the Age of Empires: The Great Game for South and Central Asia*. (ill.) Oxford: Silk Road Books, 2018. 412 с.
9. McGuigan, Ron; Burnham, Robert. *Wellington's Brigade Commanders*. Barnsley: Pen and Sword, 2017. 322 с.
10. Perry J. *Arrogant Armies*. Edison: CastleBooks, 2005. 320 с.
11. *Private correspondence*. The Times. 1.11.1839. С. 5.
12. Singh K. (2011). "Ranjit Singh (1780–1839)". In: Singh H. (ed.) *The Encyclopedia Of Sikhism*. Vol. III. Patiala: Punjabi University. URL: <https://archive.org/details/TheEncyclopediaOfSikhism-VolumeliiM-r/page/479/mode/1up> (дата звернення: 20.08.2025).
13. *The Disasters in Affghanistan*. The Times. 05.01.1843. С. 3.
14. *The Disasters in Affghanistan*. The Times. 06.01.1843. С. 3.
15. *The Disasters in Affghanistan*. The Times. 07.01.1843. С. 6.
16. *The Disasters in Affghanistan*. The Times. 12.01.1843. С. 5-9.
17. *The Disasters in Affghanistan*. The Times. 12.02.1842. С. 8.
18. *The Disasters in Affghanistan*. The Times. 14.02.1842. С. 5.
19. *The Disasters in Affghanistan*. The Times. 20.04.1842. С. 8.
20. *The Indian Prisoners*. The Times. 12.10.1842. С. 3.
21. The Times Archive. URL: <https://www.thetimes.com/archive> (дата звернення: 20.08.2025).
22. *The War in Affghanistan*. The Times. 16.11.1842. С. 5.

REFERENCES

1. *Cabul*. The Times. 04.05.1842. 9.
2. *Conduct of war with America*. The Times. 20.10.1841. 4.
3. Dalrymple W. (2013) *The Return of a King: The Battle for Afghanistan, 1839–42*. New York: Bloomsbury Publishing, 608 с.
4. *Despatches were yesterday*. The Times. 29.10.1838. 5.
5. *East Indies*. The Times. 24.12.1838. 3.
6. Ewans M. (2002) *Afghanistan: A Short History of Its People and Politics*. London: Harper Perennial. 368.
7. *Extract of a letter*. The Times. 07.03.1839. 6.
8. Husain F. (2018) *Afghanistan in the Age of Empires: The Great Game for South and Central Asia*. (ill.) Oxford: Silk Road Books. 412.
9. McGuigan, R., Burnham, R. (2017) *Wellington's Brigade Commanders*. Barnsley: Pen and Sword. 322.
10. Perry J. (2005) *Arrogant Armies*. Edison: CastleBooks. 320.
11. *Private correspondence*. The Times. 1.11.1839. 5.
12. Singh K. (2011). "Ranjit Singh (1780–1839)". In: Singh H. (ed.) *The Encyclopedia Of Sikhism*. Vol. III. Patiala: Punjabi University. URL: <https://archive.org/details/TheEncyclopediaOfSikhism-VolumeliiM-r/page/479/mode/1up>
13. *The Disasters in Affghanistan*. The Times. 05.01.1843. 3.
14. *The Disasters in Affghanistan*. The Times. 06.01.1843. 3.
15. *The Disasters in Affghanistan*. The Times. 07.01.1843. 6.
16. *The Disasters in Affghanistan*. The Times. 12.01.1843. 5-9.
17. *The Disasters in Affghanistan*. The Times. 12.02.1842. 8.
18. *The Disasters in Affghanistan*. The Times. 14.02.1842. 5.
19. *The Disasters in Affghanistan*. The Times. 20.04.1842. 8.
20. *The Indian Prisoners*. The Times. 12.10.1842. 3.
21. The Times Archive. URL: <https://www.thetimes.com/archive>
22. *The War in Affghanistan*. The Times. 16.11.1842. 5.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025

Дата публікації: 23.10.2025